

סור מרע ועשה טוב

דוד המלך מלמד אותנו בספר תהילים (לד, טו): "סור מרע וַעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשֶׁת שְׁלוֹם וְרִדְפָהוּ", כלומר כשעל האדם מוטלת עבודה, תפקיד, שליחות וכדו' הדרך הנכונה היא: ראשית להסיר מכשול, נגף ושאר הפרעות ורק לאחר מכן לעשות טוב. במאמר זה ננסה להבין האם תמיד זו הדרך או שמא ישנם זמנים שבהם ההנהגה שונה ואף הפוכה?¹

בסימני ליל הסדר מצאנו לכאורה סדר הפוך: ראשית אנו אומרים 'קדש' ורק לאחר מכן אומרים 'ורחץ', והרי רחיצה עניינה הסרת לכלוך ומעכב ואילו קידוש עניינו תוספת מעלה, ואם כן לכאורה רחיצה היתה צריכה להופיע ראשונה ורק לאחר מכן קידוש? אמנם סדר זה נובע מן ההלכה שמחייבת לפתוח בקידוש ורק לאחר מכן נטילת ידיים², אולם האם יש בסדר זה ללמדנו שיש זמנים ומצבים שתוספת מעלה קודמת לניקיון ורחיצה? נסיף ונשאל: מחנכים פוגשים לפעמים מצב לא פשוט של תלמיד המתמודד עם נושא מסוים בעבודת ה' ולכאורה לא מצליח להתקדם, הוא נופל שוב ושוב ולעיתים אפילו מתייאש ומאבד תקוה, מה רפואה ותקוה יוכלו להשיט לו אותם מחנכים?

מיוחדות סדר התיקון בשעיר המשתלח ובמצורע

האדמו"ר מסוכוטשוב בספרו שם משמאל (פרשת מצורע) מצא עוד שני מקומות בהם הסדר הפוך לכאורה. הראשון הוא שני השעירים ביום הכיפורים, אחד משתלח לעזאזל והשני נקרב במקדש. שעיר המשתלח עניינו, לכאורה, להוציא ולדחות החוצה עניינים רעים, ואילו השעיר הפנימי עניינו, לכאורה, להוסיף ולהעלות בקודש. ואף על פי כן הסדר הוא, על פי הגמרא ביומא (מ' ע"ב), שהשעיר המשתלח צריך להישאר חי עד שמקריבים את השעיר הפנימי, מדוע? לכאורה קודם סור מרע, דהיינו עבודת שעיר המשתלח לעזאזל, ורק לאחר מכן עשה טוב, דהיינו שעיר הפנימי?

המקום השני שבו הסדר מהופך לכאורה הוא בציפורי מצורע. גם כאן, כמו בשעירי יום הכיפורים, לוקחים שתי ציפורים, אחת משולחת ואחת נשחטת. וגם כאן הסדר הוא ששוחטים את הציפור החיה ורק לאחר מכן משלחים את הציפור החיה. מדוע? לכאורה

¹ המקור לביטוי שמופיע כנושא המאמר מופיע בספר חובות הלבבות (שער ה, פרק ה): "כי המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר, כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך".
² עיין במשנה בברכות פ"ח מ"ב.

עלינו להקדים את הסור מרע, נשלח את הציפור החיה, ורק אחר כך נעשה טוב, נשחט את הציפור השניה?³

מגדיר האדמו"ר מסוכוטשוב את הדברים ואומר :

כי עיקר סור מרע הוא כשנודע ומכיר ומבין עד היכן הדברים מגיעים מה שפגם וקלקל, כי באם לאו הכי אף שנותן אל לבו להטיב מעשיו ואיננו עושה עוד רע עדיין אינו נקרא סר מרע, כי לשון סור הוא כענין הסרת הבגדים הצואים מעליו, וכמו שכתוב (במדבר יד) סר צלם מעליהם, שלא נשארה לו דביקות אל הרע כלל, וזה אי אפשר רק כשיודע ומכיר היטב מהו הרע ונעשה נבזה ונמאס בעיניו מאד אז נקרא בלשון סור מרע, וזה שכלה ממנו כל רגש וחיות דקדושה, והוא כמת בחייו אין בשר המת מרגיש באיזמל, ואי אפשר להיות לו חרטה אמתית להיות סר מרע לגמרי, על כן אין עצה אלא שישאב בתוכו חיים חדשים תחילה ואחר כך יכול להיות סר מרע, ובודאי שאחר כך אחר שיהיה סר מרע לגמרי ישאב חיים חדשים ביתר שאת.

אמנם הסדר הרגיל הוא סור מרע ועשה טוב, אבל זה בתנאי שהאדם מבין איפה עליו להיות לעומת מצבו הנוכחי, ורוצה אכן לסור לגמרי מהרע. אבל ישנו מצב שאדם דבוק ברע בצורה חזקה מדי ולא מסוגל כרגע לסור מהרע. אכן מבחינת המעשים הוא לא עושה מעשים רעים, אך לסור מהרע איננו מסוגל, הוא דבוק בו. לאדם כזה העצה היא קודם כל להתחבר לחיים, להכניס לתוכו חיים חדשים, אמיתיים, פנימיים, ורק מתוכם ומכוחם יהיה מסוגל אחר כך לסור מרע. בשלב השלישי, לאחר הסור מרע, יוסיף וישאב חיים חדשים נוספים ביתר שאת. אבל כשאדם דבוק ברע הוא איננו מסוגל לסור מהרע, הדרך היחידה היא לחבר אותו לחיים. רק אחר כך, מתוך החיבור לחיים, יהיה מסוגל ללכת ולסור מהרע.⁴

מצורע, אומר ה"שם משמואל': "בשביל שפגם בכח הדיבור שהיא הנפש חיה נסתלקה ממנו הנפש חיה שהיא כל רגש חיות דקדושה, אם כן אי אפשר להתחיל בסור מרע תחילה". האדם, מהותו היא הדיבור ואכמ"ל, פגיעה בדבור היא פגיעה אנושה שלא מאפשרת סדר תיקון רגיל, מוכרחים להתחיל בעשה טוב.

³ הוא מנגיד את הדבר לקרבן חטאת, הקודם בכל מקום לקרבן עולה: "כאמרם ז"ל ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו, שהחטאת שהיא לנקות מהחטא באה בראשונה ואחר כך העולה לקרבהו אל הקדושה, וכאן הוא להיפוך?".

⁴ עיין שם מה שהסביר מדוע דווקא בשעיר המשתלח הסדר הפוך, מה הבעיה העמוקה שלו שלא מאפשרת סדר תיקון רגיל.

ממשיך הישם משמואל' ומגדיר:

זה כלל גדול לכל הבא ליטהר מעבירות שבידו שנעשו בזדון, מה גם בפגם ברית שהוא פגם בצלם אלקים עיקר חיות האדם, אי אפשר לעשות כסדר סור מרע ועשה טוב, שזה לא נאמר אלא באיש שלא נתקלקל בכללו וכמשל איש שיש לו מכה באבר אחד ומועילה לו רפואה. זה יכול להיות סור מרע מקודם, אבל לא האיש שנתקלקל בכללו והוא נצרך לחיים חדשים.⁵

במצרים שחטו הפסח בעודם ערלים

ביציאת מצרים מצאנו דבר לא רגיל. המדרש (שמות רבה פרשת בא, יט, ה) מספר:

נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך... היה אומר הקדוש ברוך הוא אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו' מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה.

הרי שמלו עצמם רק לאחר שחיתת הפסח והרי ההלכה היא (רמב"ם הלכות קרבן פסח פ"ב ה"ה) שאין שוחטין על מי שאינו נימול: "שחטו שלא למנוייו או למי שאין כל אחד מהן יכול לאכול כזית או ששחטו לערלים או לטמאים פסול...".⁶
לאור הנ"ל מסביר השם משמואל:

מילה היא סור מרע, להזחות הערלה שהיא טומאה חמורה מכל הטומאות, ופסח הוא שהוזמנו לאכול על פתורא דמלכא והוא התקשרות ישראל בשורשן, והוא שאיבת חיים חדשים ממקור החיים והוא עשה טוב, ובכלל שתי מצוות אלו הם סור מרע ועשה טוב. אך באשר היו במצרים במ"ט שערי הטומאה איש שקוצי עיניו לא השליכו וגו' לא היה אפשר להם להיות על סדר סור מרע קודם כנ"ל.⁶

⁵ עיין שם שהסביר בצורה נפלאה על פי הנ"ל את המדרש (ויקרא רבה טז) לגבי רבי ינאי והרוכל.
⁶ מעניין להשוות דבריו אלו לדבריו במקום אחר (שם משמואל בראשית פרשת מקץ): "...דהנה מצינו שלא הרי הגאולה מיון כהרי הגאולות ממלכויות הקודמות, שהמלכויות הקודמות נשפלו מקודם, מלכות מצרים על ידי עשר מכות ואחר כך נתרומם קרן ישראל, וכן בבבל וכן בהמן, אבל ביונים היה להיפוך שנתרומם בראשונה הלך רוחם של החשמונאים והרהיבו עוז ללחום עם היונים ונתגברו עליהם. והיינו כי במלכויות הקודמות היה ביטול הרע מקודם ואחר כך נתרומם הטוב, משום שכן הוא הסדר באדם עצמו סור מרע ואחר כך ועשה טוב. וכך היה במצרים שישראל עשו תשובה מקודם כבמדרש שאפילו אחד מחבירו לא ידע, ואחר כך פסח משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה וגם שמלו באותו הלילה, שכל אלה הם ביטולו והסרתו של הרע מקודם. וכן בבבל וידוי דניאל ותפילותיו בעד כלל ישראל ובימי המן דברי הצומות וזעקתם. אבל קליפת יון היתה כל כך גבוהה עד שהשיכה עיניהם של ישראל, על כן לא היתה עצה כי אם להתחיל מהתרוממות חלק הטוב, שהקב"ה נשא לבם של חסידים וקדושי עליון אלה, ולעומת זה נשפל וכנענע צד הרע... וזה נשאר לדורות בימי חנוכה, שאפילו איש שעוד מצואותו

עם ישראל היו כל כך ירודים במצרים שאי אפשר היה להעלותם בסדר עבודה הרגיל של סור מרע ועשה טוב, היה הכרח להתחיל בעשה טוב של שחיטת הפסח ורק לאחר מכן לסור מרע. אמנם בפסח דורות, כשכבר מחוברים, סדר העבודה הוא הסדר הרגיל של סור מרע ורק לאחר מכן עשה טוב.

יחד עם זה, אומר הי"ש משמואל⁷, אנחנו משמרים משהו מזה גם לדורות:

ואולי יש בזה רמז שאוכלין המצה ואחר כך המרור וכזית מצה באחרונה, כי מצה היא השגה נבדלת נקיה מפסולת ואין התינוק יודע לקרות אבא עד שיטעום טעם דגן כבש"ס ברכות, והוא רומז לתורה דכתיב בה לכו לחמו בלחמי, ואחר כך המרור להרגיש את המרירות כי רע ומר עזבך את ה', כי בלתי שיאכל בראשונה המצה איננו מרגיש כנ"ל.⁷

בלי שנאכל מצה תחילה ונתחבר לא נרגיש את מרירות המרור, ולכן מצה קודמת למרור. אולם לא נעצור בסור מרע של המרור אלא נוסיף עשה טוב אחריו, שהוא כזית מצה בסוף מהאפיקומן:

אך עדיין אין זה התכלית אלא שעל ידי זה יכול לאכול כזית מצה באחרונה, וכמו שבמצרים שאחר המילה אכלו הפסח (כלומר השחיטה קדמה למילה), אולם האכילה היתה רק לאחר המילה).

קדש ורחץ

כפי שכתבנו בתחילת המאמר, גם בסימני ליל הסדר בא לידי ביטוי, לכאורה, אותו סדר מהופך, עמד על כך האדמו"ר מצ'רנוביץ בספרו באר מים חיים (פרשת יתרו):

ועל כן אנו אומרים בסדר של פסח קדש ורחץ, לומר כי נשתנה יום זה מכל הימים שבכל הימים כאשר ירצה האדם לקבל הקדושה צריך קודם לרחוץ ולטהר עצמו ואחר כך תוכל הקדושה לשרות עליו כמאמר הכתוב סור מרע ועשה טוב כאשר הארכנו בזה בחיבורנו סידורו של שבת וכאן היה הקדושה קודם להרחיצה ואנו

לא רחץ יכול להתעורר ולקבל עליו להבא לעשות טוב ועל ידי קבלה זו ממילא ידחה הרע ממנו, ואין חלקי הרע מעכבין אותו מלקבל עליו להבא. וזה שרמזו פתילות ושמונים וכו' מדליקין בהם בחנוכה".⁷ מעין זה כתב הרב קוק בהגדה של פסח: "מרור - המצה היא זכר לחירות, שיסודה היא ההכרה שכל דרך התורה היא תולדה נאמנה מכוונת לפי אמתת טבעיותינו הכללית... החירות האמיתית היא להתפתח על פי הטבע הפנימי בלא עירוב יסודות זרים המעיקים. זהו אמנם מצד עצם טבע הנפש, אבל ישנם גם כן סיגים שנדבקו בנו, והם אינם נותנים לטבע הטהור הישראלי לצאת אל הפועל. על כן מצידם הננו צריכים לקבל גם כן את העבודות הנעימה... שאמנם אחרי שישרו מאיתנו כל הצדדים הרעים של העבודות ישאר לנו הצד היפה שבו... על כן יבא המרור אחר המצה".

מספרין שבחי הלילה הזה כי היה קדש ורחץ הקדושה תחילה ואחר כך הרחיצה.

לאור הבנה זאת מסביר האדמו"ר מצ'רנוביץ את הבדלי אמירת ההלל בפסח ובשבועות. אנו אומרים הלל שלם ביום ראשון של פסח אך מיד יורדים לחצי הלל שכן טרם סרנו מרע. הקב"ה קידש אותנו והרימנו למעלה באופן זמני ולכן אומרים הלל שלם ביום הראשון, אולם מיד לאחר מכן מתחילה עבודת הבריור ויורדים לחצי הלל. רק לאחר סור מרע זה מגיע עשה טוב השלם בשבועות עם אמירת הלל שלם:

ועל כן אין אומרין הלל שלם כי אם ביום הראשון של פסח, ואחר כך אין אומרים עד חג השבועות כי לא היה הבחינה הגדולה כי אם ביום האחד, ואחר כך השלימו בעבודתן ויגיעה וטהרה עד חג השבועות שהשיגו גודל הקדושה לקבל התורה.

עוד מעט (טוב וממילא) אין רשע

גם רבי נחמן מברסלב, בתורתו המפורסמת (ליקוטי מוהר"ן רפב), נוקט בגישה זאת כדרך עבודה כלפי רשעים. החידוש שנוסף מדבריו הוא שלא רק שיש לעסוק תחילה בעשה טוב ורק לאחר מכן לסור מרע, אלא שברגע שנעסוק בטוב אזי בדרך ממילא יסור הרע:

דע כי צריך לדון את כל אדם לכף זכות, ואפילו מי שהוא רשע גמור, צריך לחפש ולמצוא בו איזה מעט טוב, שבאותו המעט אינו רשע, ועל ידי זה שמוצא בו מעט טוב, ודן אותו לכף זכות, על ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות, ויוכל להשיבו בתשובה, וזה בחינת ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו היינו שהפסוק מזהיר לדון את הכל לכף זכות, ואף על פי שאתה רואה שהוא רשע גמור, אף על פי כן צריך אתה לחפש ולבקש למצוא בו מעט טוב ששם אינו רשע וזהו ועוד מעט ואין רשע, שצריך אתה לבקש בו עוד מעט טוב שיש בו עדיין, ששם אינו רשע, כי אף על פי שהוא רשע, איך אפשר שאין בו מעט טוב עדיין, כי איך אפשר שלא עשה איזה מצוה או דבר טוב מימיו, ועל ידי זה שאתה מוצא בו עוד מעט טוב ששם אינו רשע, ואתה דן אותו לכף זכות, על ידי זה אתה מעלה אותו באמת מכף חובה לכף זכות⁸, עד שישוב בתשובה על ידי זה, וזהו ועוד מעט

⁸ מעניין להבין כוונתו, כיצד פועל דבר זה, כיצד הדין לכף זכות מעלה אותו לכף זכות? אולי כוונתו שגישה זאת משנה את יחס הרשע כלפי עצמו, הוא מתחיל להאמין בטוב שבו והולך ומגביר צד זה. ואולי כוונתו למה שכתבנו במאמר 'כמים הפנים לפנים' (שבילין 11) שהיחס החיובי אליו גורם לו להתחיל להשתנות. ואולי כוונתו שבית דין של מעלה מכוון כנגד בית דין של מטה, והדין שפוסקים בבית דין של מטה משפיע על הדין שנחרץ בבית דין של מעלה. כך כתב רש"י בפירושו למסכת אבות (פ"א מ"ו): "והוי דן את כל האדם לכף זכות. על כל שתשמע עליו אמור שנתכוון לטובה עד שתדע בבריור שאינו כן שאם אתה תדין כן ידונו אותך מן השמים לזכות כמו שמפורש בפרק מנפנין".

ואין רשע, על ידד שמוצא בהרשע עוד מעט טוב, ששם אינו רשע, על ידי זה והתבוננת על מקומו ואיננו, היינו כשתתבונן ותסתכל על מקומו ומדריגתו, ואיננו שם על מקומו הראשון, כי על ידי שמוצאין בו עוד מעט טוב, איזה נקודה טובה, ודנין אותו לכף זכות, על ידי זה מוציאין אותו באמת מכף חובה לכף זכות. וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו כנ"ל, והבן.

אם אנו רוצים לסייע לרשע עלינו להתאמץ ולחפש את הטוב שבו, ולא להתייחס כרגע לרע שבולט. כך לאט לאט נעלה אותו על הדרך הטובה. מכאן עובר רבי נחמן ליחס הנכון שעל האדם לנהוג כלפי עצמו:

וכן צריך האדם למצוא גם בעצמו... ואפילו כשמתחיל להסתכל בעצמו ורואה שאין בו שום טוב, והוא מלא חטאים, ורוצה הבעל דבר להפילו על ידי זה בעצבות ומרה שחורה ח"ו, אף על פי כן אסור לו ליפול מזה, רק צריך לחפש ולמצוא בעצמו איזה מעט טוב, כי איך אפשר שלא עשה מימיו איזה מצוה או דבר טוב, ואף שכשמתחיל להסתכל באותו הדבר הטוב, הוא רואה שהוא גם כן מלא פצעים ואין בו מתום, היינו שרואה שגם המצוה והדבר שבקדושה שזכה לעשות, הוא גם כן מלא פניות ומחשבות זרות ופגמים הרבה, עם כל זה איך אפשר שלא יהיה באותה המצוה והדבר שבקדושה איזה מעט טוב, כי על כל פנים איך שהוא, על כל פנים היה איזה נקודה טובה בהמצוה והדבר טוב שעשה, כי צריך האדם לחפש ולבקש למצוא בעצמו איזה מעט טוב, כדי להחיות את עצמו, ולבוא לידי שמחה כנ"ל, ועל ידי זה שמחפש ומוצא בעצמו עדיין מעט טוב. על ידי זה הוא יוצא באמת מכף חובה לכף זכות ויוכל לשוב בתשובה, בבחינות ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו כנ"ל... כדי לחזק את עצמו שלא יפול לגמרי ח"ו, רק אדרבא יחיה את עצמו, וישמח את נפשו במעט הטוב שמוצא בעצמו, דהיינו מה שזכה לעשות מימיו איזה מצוה או איזה דבר טוב, וכמו כן צריך לחפש עוד, למצוא בעצמו עוד איזה דבר טוב, ואף שגם אותו הדבר הטוב הוא גם כן מעורב בפסולת הרבה, עם כל זה יוציא משם גם כן איזה נקודה טובה, וכן יחפש וילקט עוד הנקודות טובות...

כוונתו של רש"י היא לגמרא במסכת שבת (קכ"ז ע"ב): "תנו רבנן: הדין חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות". מעין הסברו של רש"י הביא הישפת אמת' בשם הרבי מלובלין: "דקשה הלשון והוא דן דמי שמהו לדיין וכי תלוי בדינו? ואמר דתלוי בזה דבאם אומר עליו זכות גם מן השמים דנים כך דכך הגזירה שתלוי בתחתונים כפי מה שידברו כמו שכתוב 'גניבא יצא בקולר', ולפי זה ניחא דשפיר מן השמים גם כן ידונוהו על ידי זה לזכות היינו שיזדמנו לו אנשים שילמדו עליו גם כן זכות וידונו אותו לזכות בשמים".

נדמה לי שהבעל שם טוב אמר רעיון זה בתמציתיות (הובא בשמו בספר אמרי אמת דברים ראש השנה):

בשם הבעש"ט ז"ל על מה שכתוב סור מרע ועשה טוב **שעל ידי העשה טוב מתקיים סור מרע** היינו שנעשה מהרע גם כן טוב.

סור מרע, כיצד? עשה טוב. על ידי העשה טוב תסור מהרע. כשתעשה טוב ותאיר את הטוב שבחברך וברע ממילא יסורו הדברים הרעים החוצה. הרב קוק (ערפילי טוהר עמוד ל"ט) ניסח זאת במשפטו המפורסם:

הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק, אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה, אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חוכמה.

בשדה החינוך

המשנה במסכת נזיר (כ"ח ע"ב) אומרת ש"האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר". מסביר ריש לקיש (שם כ"ט ע"א) שהסיבה היא "איש חייב לחנך בנו במצות, ואין האשה חייבת לחנך את בנה".

מקשה תוספות (ד"ה 'בנו'): "...תימה הא דאמר בעלמא קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין עליו להפרישו והאמר [ריב"ח]⁹ אף לחנכו לעשות מצוה מוטל על האב?".

כוונת התוספות להקשות שאם אכן מוטלת על האב חובה לחנך את בנו, מדוע אין מצווין להפרישו באם רואים אותו אוכל נבילות? ואמנם ראשונים אחרים חילקו בין חובת האב לחובת בית הדין, אולם התוספות עונה תשובה המגדירה באופן יסודי את חובת החינוך המוטלת על האב: "ויש לומר דחינוך לא שייך אלא להזהירו לעשות ולקיים מצוה אבל להזהיר מלעבור אין זה חינוך". כלומר לעסוק בסור מרע זה איננו חינוך, חינוך הוא לעסוק בעשה טוב.

והאמת היא שאם נגדיר מהו חינוך הדברים יהיו ברורים מאד. כותב רש"י (בראשית יד, יד): "...לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנוך לנער, חנכת המזבח, חנכת הבית".

חינוך פירושו להעמיד את האדם על הדרך, התפקיד, השליחות שעליו להמשיך ללכת ולהשלים אותה. כשאנו עוסקים כל הזמן בסור מרע, במה לא לעשות, אנו לא מתווים לו את הדרך מה כן לעשות, ממילא אין פה חינוך. ודאי שצריכים לעסוק בסור מרע, בגבולות

⁹ ראה באחרונים לגבי גירסת מילה זאת.

ובמשמעת, אולם כל נשלה את עצמנו שבעוסקנו בכל אלו חנכנו את ילדינו-חניכינו. עלינו לעסוק בעיקר בעשה טוב, בדרך החיובית של מה כן לעשות, זהו חינוך. היטיב להגדיר את תפקיד הסור מרע במהלך החינוך רש"ר הירש (בראשית שם):

המחנך מרגיל את האדם הצעיר להגביל את כוחותיו המתעוררים לחיים. הגבלה זו דרושה לעצם ייעודם, והחנך לומד לפתח את כוחותיו במסגרת הגבולות הללו. החינוך איננו מחוך "מחניק", אלא לבוש רוחני בו ינוע האדם. אם "החינוך" הוא נכון, הרי הוא בבחינת "עונג". אמת, יש בו משום הגבלה לכוחות, אך הוא מניח להם את המרחב הראוי - והמספק...

הסור מרע מגדיר את גבולות הגיזרה שבתוכם על החנך המתחנך לצקת את התוכן.

וזו גם משמעות "חנוכה" - בהשאלה לבית: תחילתה הגבלה ושלילה וסופה פעילות מוגברת. בטרם נתחנך הבית, הוא עומד ליעודים רבים, אך לא נתייחד לאחד מהם. משנתחנך הבית, הוא נתייחד ליעודו הבלעדי - וכך נתקדש. "חנוכת" הבית כ"חינוך" האדם. אין מחנכים את הנוער בהטפות מוסר וחגיגות בר מצוה, אלא "בחינוך" כמשמעו: מכשירים ומרגילים את האדם הצעיר לקיים את המצוות הלכה למעשה...

אם רק נגדיר עבור מה הבית לא ישמש, לא חנכנו אותו, עלינו לצקת לתוכו תוכן חיובי, להתחיל להשתמש בו שימוש חיובי.

דבקות הנשמה בקב"ה מסירה ממילא את ההיצמדות לרע, גם במצבים קשים

הרב עדס משתף מניסיונו (דבר יעקב פרקי מחשבה) שדרך זו מועילה בחינוך גם במקרים הקשים ביותר:

נתבאר לעיל... ההכרח הגמור ללמד לנשים ובנות את הדרך להרגיש את חיבור הנשמה אל השם יתברך... ובחלק מהפעמים שהסברתי דברים בכיוון הדברים הנאמרים לעיל להורים לגבי חינוך בנותיהן היו מהם שטענו שהן אמנם מלכתחילה דברים אלו עוזרים הרבה אבל אצלם המדובר כבר בשלב מאוחר בבעיות חמורות של כל מיני רצונות שליליים ביותר אצל הבנות וצריך לזה טיפול הרבה יותר חריף מאשר דברים רוחניים גבוהים.

והנה אין בכונתי לשלול שום דרך אחרת לתיקון הדברים אבל מה שהנסיון לימד אותי מכמה הורים ששמעו לעצות הנ"ל ביחס לחינוך בנותיהם שהרבה פעמים זה

עזר אף במצבים חמורים מאוד מפני שעל ידי דביקות הנשמה להשם יתברך ושפיכת הלב להשם יתברך מגיע מה' אור אלוקי קדוש מאוד שמנקה את הנשמה מכל מיני דברים שליליים ומשנה לחלוטין את הרצונות.

שאלנו בתחילת המאמר מה כדאי למחנך לומר לאותו תלמיד שנופל שוב ושוב, ולכאורה אינו מתקדם. מדברי הרב עדס אנו למדים שבמיוחד במקרים מעין אלו הדרך היא להגביר את האור, להוסיף טוב, ואז ממילא, ובסיעתא דשמיא, נסור מן הדברים השליליים. הרב עדס מביא סיוע מדברי החזון איש:

ויתירה מזו מה שכתב החזון איש בספר אמונה ובטחון (א, ט) שהתענוג שזוכים על ידי הרגשה אמיתית של דביקות בהשם יתברך הוא תענוג פי כמה וכמה יותר חזק מכל תענוגי העולם הזה אלא שיש כאלו שכדי לזכות להרגיש את דברי החזון האיש צריכים לימוד והדרכה בעניני הדביקות אבל אם יזכו לזה ודאי שזה מבטל ומוחק את כל המשיכה אל הכיוונים השליליים.¹⁰

"ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה"

אפשר להביא סיוע ליסוד זה של החזון איש מדברי רש"י בש"ס. הגמרא בסנהדרין (נ"ח ע"א) דנה בעריות שנאסרו לבן נח. דורשת שם הגמרא את הפסוק (בראשית ב, כד): "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד". אומרת הגמרא: "ודבק - ולא בזכר".

מסביר רש"י: "ודבק ולא בזכר - דליכא דיבוק, דמתוך שאין הנשכב נהנה אינו נדבק עמו". למדנו שאדם דבק בדבר שיש לו הנאה ממנו, ממילא אם יקבל הנאה מדבקתו בקב"ה לא ידקק לידבק בדבר אחר, הוא יהיה דבוק בקב"ה. דברי רש"י הללו צוטטו בהקדמת ה'אגלי טל' שכתב: "ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה".

ממשיך הרב עדס ומוכיח יסוד זה גם מדברי איוב:

ובספר איוב (לא, א) כתוב "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה" והכוונה בפסוק לשבח את איוב במדרגת שמירת העיניים. ומקשים המפרשים שלכאורה צריך לומר ולא אתבונן ואמאי כתוב ומה אתבונן?

¹⁰ בדרך זו אפשר אולי לבאר את התפילה שאנו אומרים בשחרית: "ויהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שתרגילני בתורתך. ותדביקני במצותיך. ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בגיון. ותרחיקני ממצר הרע" - גם פה היה צריך להקדים, לכאורה, את הסור מרע: "ואל תביאני לידי חטא..." לעשה טוב: "שתרגילני בתורתך"! לאור דברי החזון איש הללו יובן הדבר - על ידי דבקות במצוות ורגילות בתורה ממילא לא נבוא לידי חטא ועון.

ומתרצים שענין הברית הנזכר בפסוק זה הכוונה לחיבור הנשמה והרוחניות של העיניים אל השם יתברך כמו שכתב בביאור הגר"א לספר יצירה פרק ראשון דף י' עמוד ב' שכל ענין ברית המוזכר בין השם יתברך לאדם הכוונה הכח המחובר את האדם אל השם יתברך וכיוון שזכה איוב אל חיבור זה ממילא אין לו עניין בדברים אלו ולכן אמר בלשון ומה אתבונן דהיינו בשביל מה צריך את דברים אלו כלל! ועיקר שהברית עם השם יתברך הופכת את הדברים האלו למיותרים ולא רק מיותרים אלא שנוצרת דחיה טבעית בלב האדם לדברים אלו מפני שכל דבר שמרחיק אותו מהחיבור החזק להשם יתברך הוא בעיניו ההפסד הגדול ביותר שיש בעולם.

הדרכה זאת כבר מופיעה בכתבי הסבא מקלם, כך מוסר משמו רבי אליהו לפיאה (לב אליהו בראשית עמ' קכה¹¹):

ושמעתי פירוש מהסבא מקלם ז"ל על הפסוק 'גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו', כלומר האידך יחנכו את הנער שיתנכר למעלליו מלשון נכרי - שיהיה נכרי למדותיו הרעות, היינו שיעקרו מלבו? העצה היא - אם זך ואם ישר פעלו, אם יחנכו אותו למעשה הטוב הזך והישר, על ידי זה יתנכר להרע שבלבו, להנטיות המכוערות, ויכנסו במקומם הנאות והמתוקנות, כי מעשה מוציאה מידי מחשבה, לטהר טומאת הנטיות שבלב.

הדרך שאדם יהיה נכרי, זר, למידות הרעות הוא בעשיה זכה, ישרה וטובה.

¹²בעולם היעוץ והטיפול¹³

הרבה פעמים המטופל מגיע מוצף בעיות ובאם לא נשים לב אנחנו עלולים להימשך לעסוק בבעיות מהעבר וההווה, לנסות להבין שורשן, ולעסוק בעצם בסור מרע. עיסוק מעין זה אולי אפשרי אך הוא מוביל אותנו לשכונת עוני, כוונתי היא שהמילה 'בעיה' מתקשרת אצל רובינו למילים כגון: קושי, תסכול, יאוש. כלומר עיסוק בבעיות עלול להיות עיסוק מחליש שפועל פעולה הפוכה מנתינת כוחות למטופל. האלטרנטיבה היא לבחור יחד עם המטופל מטרה עתידית חיובית, ולסלול את הדרך להשיג אותה. לעומת המילה 'בעיה', המילה 'מטרה' מתקשרת אצלנו למילים חיוביות יותר: אתגר, סיפוק ועוד. הרבה אנשים

¹¹ וכן הובא בספר כתבי סבא מקלם עמוד קנח.

¹² מעניין לגלות שגם בעולם הרפואה טיפולים חדשניים פועלים בצורה של הגברת הטוב ולא רק בצורה של הסרת הרע, כגון טיפולים אימונותרפיים למאבק בסרטן.

¹³ סעיף זה נכתב בהשפעת לימודי היעוץ אצל הרב ברלינר שליט"א, ממכון נתיבות בירושלים.

כששומעים את המילה מטרה מקבלים מוטיבציה להפשיל שרוולים ולעמוד מוכנים להשגת המטרה והשתלטות על היעד.

בתהליך החזרה בתשובה

בספר שיח שרפי קודש, המכיל תורות אמרות וסיפורים של צדיקי פולין מחצרות פשיסחא וקוצק, מובאת שיחה באידיש בעניני תשובה, כשמעליה מופיעה הכותרת הבאה: 'מצאתי כתוב, מה שדיבר הגה"ק החי" הרי"מ'¹⁴ זצלה"ה מגור לאנשים המסתופפים בצלו הקדוש קודם יום הכפורים, בלשון המדובר בינינו, וז"ל הקדוש':

אם אין אני לי מי לי (אבות פ"א מי"ד), אם אני לא אעשה עבדות שלי מי יעשה בשבילי, כל אחד ואחד צריך לעשות עבודתו המיוחדת לו בעצמו, ואם לא עכשו אימתי, מתי יהיה העכשו הזה... הלא לא היה מאז בריאת העולם ולא יהיה עוד, מקודם היה עכשו אחר, ואחרי כן יהיה עכשו אחר, ובכל עכשו יש עבדות אחרת... כל רגע הוא מצומצם באור אחר.

האדמו"ר מגור (או מקרלין) מדבר על חשיבות ניצול כל רגע ורגע. למלא כל רגע בעבודתו היחודית. עד כה אין חידוש בדבריו, אולם כעת הוא ממשיך ומחדש חידוש גדול:

ומכל שכן אם קלקל ח"ו בדבר גס, ומעיין מקודם בסור מרע, במקום שהוא עומד הלא חושב בדברים המגונים שעשה, ובמקום מחשבתו שם הוא, בנפשו הוא שקוע כולו בזה שמעיין בו, וממילא הוא שקוע בכיעור, ובודאי לא יחזור בתשובה, כי יתגשם אצלו המוח, ומתהווה מזה טמטום הלב, ויוריד על עצמו עצבות חלילה, ואפילו אם לא עשה מעשה גס, ומוחו לא יתגשם ולבו לא יטומטם כשיחשוב בסור מרע, גם כן לא כדאי לעסוק בסור מרע, **ממה נפשך, להתעסק בבוץ לכאן ולכאן, הרי נשאר להיות בוץ, כן חטא לא חטא, מה יש לשמים מזה, בהזמן שחושב בזה יוכל להיות נוקב מרגליות, שיהיה מזה דבר מה לשמים, על כן סור מרע, תפנה מהרע, אל תחשוב בו, ועשה טוב, עשית חבילות עבירות עשה חבילות מצות כנגדן**¹⁵... ולומר את הוידוי על חטאים כמה שיותר מהר, לא להיות שקוע בהם, כי אם ב'ותמלוך אתה ה' לבדך'.

¹⁴ הרב אברהם אביש שור הוכיח באותות ובמופתים שיש לייחס שיחה זו לבית אהרן מקרלין ולא לחידושי הרי"מ. ממאמרו לקחתי את תרגום השיחה ללשון הקודש. נוסח עברי מופיע גם בחידושי הרי"מ על התורה, מועדים וליקוטים, מהדורה חדשה, ירושלים תשנ"ב, יום כיפור, עמוד רסא.

¹⁵ האדמו"ר מגור (או מקרלין, כפי שכבר הערנו) מדרוך את החוטא לעסוק בחיובי העתידי ולא בשלילי שבעבר. ברוח הדרכה זו העוסקת בצורה הנכונה בה יש לנהוג **לאחר** החטא, הדריכו גם כיצד יש לנהוג לפני החטא, ביחס להרהורים ומחשבות לא טובות: "...אין להעמיק, ולא בהשתדלות מרובה, לדחות

עד כה בררנו שבהרבה עניינים ומקומות הדרך הנכונה היא לעסוק בהתחלה, ואולי רק, בעשה טוב, ולא להתחיל בסור מרע. הן כאשר האדם לא מחובר מספיק לטוב ולא מבין כמו שצריך את הבעייתיות שברע (שם משמואל) והן בשדה החינוך. ולמדנו שיש והעיסוק בעשה טוב הוא עצמו מסיר את הרע (רבי נחמן והבעש"ט).

האדמו"ר מקארלין מחדש שלפעמים לעסוק בסור מרע לא רק שלא מועיל אלא אף עשוי להזיק. במקום להלביש את הרגע העכשווי בלבוש חיובי המיוחד לו, האדם חוזר לעבר, מגשם ומנמיך את מוחו שוב ושוב בעבירה שעבר.

ואם מדברי הבעש"ט למדנו פשט חדש בפסוק: סור מרע על ידי העשה טוב, הבית אהרן מחדש פשט שלישי: **סור מרע - אל תתעסק בו, אל תחשוב על העבר הבעייתי** אלא עשה טוב.¹⁶

יסוד התשובה צריך לעולם להיות מונח על התיקון של להבא

הרב קוק (שכחה ושמחה - אורות הקודש ג, כד) מצרף גם הבטחה להולך בדרך זו:

יש שטוב לשכח את העונות, ועל ידי מה שעושים כן לשם שמים כדי להתאמץ בעבודה בשמחה, ובהרחבת הדעת בתורה וחכמה, לשפר את העולם ולהוסיף אור ושמחת ד' במעשיו, ממילא, מדה כנגד מדה, נעשים הם אצל הקב"ה גם כן כביכול בגדר שכחה...

אם נדמה לנו שהדרכה זו פירושה הימנעות מחזרה בתשובה על העבר ובמקומה רק הסתכלות קדימה לעתיד, בא הרב קוק במקום אחר (פנקס יג אות צז) ומגדיר שזאת היא החזרה בתשובה האמיתית:

ההרהורים כי זאת טבע נפש האדם, כל שמעמיק לדחות איזה רעיון, איזה צער וכדו, עוד תתגבר ההתנגדות בנפש האדם להליב המזור לאדם, ולזאת מריבוי ההשתדלות לדחות ההרהורים יוכל להיות, להיוולד, לפעמים סיבה גדולה לחזק ההרהורים... (מכתב הדרכה מר' ישראל סלנטר, אהל ברוך עמוד תתכז). "נחזור לענין שבאנו עליו כי בחינת החושב בדבר ערוה תגביר החפץ ותשליטנו ברצון ולא יושג הנצחון החפץ אלא דוקא באמצעות הרחקת הדבר מדעתו ומחשבתו לבל ראות הכיעור ולא יחשוב בו, אבל אם עיניו יביטו בדבר הנה הוא מסתכן, וכמעשה דוד המלך עליו השלום כשסבב הדבר וראה מה שראה נתעורר לבו שהיה חלל ועשה מעשיו, ואפילו תחלת המחשבה בדבר זה תגרום תגבורת והולדת טבעיות החפץ ותגבורתו, ולזה נתחכם חכם החכמים שלמה המלך עליו השלום ואמר בני אם יפתוך חטאים פירוש בחינת החטא אל תאבה פירוש לא תכנס עם פתוייך בטוען ונטען, כי אריכות הרגשת החושב אפילו לבחינת השולל תפעיל הגברת החפץ ותהפך הרצון אליה..." (אור החיים ויקרא יח). בין לפני החטא, כניסיון להימנע ממנו, ובין לאחר החטא, כניסיון לתקנו, אין להתעכב על השלילה ולעסוק בה כי אם לעסוק בצדדים החיוביים.

¹⁶ רבי שלמה קרליבך (סיפורי נשמה ח"ג עמוד 198) מספר שזה הלימוד שר' זושא לימד את החוזה מלובלין כשהחווה נהיה רבי: "כשפוגשים בעל עבירה, אסור בשום אופן להראות לו כמה הוא פגום. צריך לדעת ולהאמין שכל העבירות שלו נובעות מכך שחסר לו אור. ולכן הדרך האמיתית היא להתפלל עליו, ולמלא את לבו באור של קדושה. כשירגיש כמה הוא קדוש, יעזוב ממילא את העבירות שלו ויהיה צדיק".

יסוד התשובה צריך לעולם להיות מונח על התיקון של להבא, ובתחילה לא ישים כל כך עיקר מעכב על דבר העבר. והדבר מובטח, שבהיותו עסוק באמת לתקן את מעשיו להבא, אז יעזרוהו מן השמים גם כן על תקנת העבר. אבל אם יבא מיד לעסוק בתיקון העבר, ימצא מניעות רבות, ויהיו דרכי התשובה וקרבת ה' קשים לפניו.

יסוד התשובה הוא קדימה, לא אחורה. מטרת ועיקר החזרה בתשובה הוא תיקון העתיד ולא העבר. כשהאדם יעשה את תפקידו, תיקון העתיד, הקב"ה יעזרוהו והוא יצליח לתקן גם את העבר. אבל אם לבד ינסה לתקן את העבר ישירות יהיו לו מניעות, כפי שאמר גם הבית אהרן.

והדברים מפורשים כבר בפירוש ספורנו לבראשית (ד, ו) :

ולמה נפלו פניך - כי כשיש לקלקול איזו תקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר, אבל ראוי להשתדל להשיג תיקון לעתיד.

וכך מדריך גם הגר"א על הפסוק בקהלת (י, ד) : "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא נים חטאים גדולים". מבאר הגר"א :

פירוש אם יצר הרע חוטף אותך ברשתו אשר טמן לרגלך, שעשית עבירה, מכל מקום אתה לא תפול ממדרגתך ואחוז דרכיך הטובים כמקודם, כי אחר כך תרפא זאת.

היצר הרע עשוי להפילך ולהחטיא אותך, אתה כתגובה אל תפסיק אפילו לרגע מהנהגתך הקבועה, ורק בהמשך הדרך כשתשוב ותתייצב, תחזור לאותה נפילה ותתקן אותה.

נסכם, נחשפנו במאמר זה לסכנה ולבעייתיות שבתיקון רק בדרך סור מרע ועשה טוב. על האדם להיות יציב וחזק במקומו הטוב הנוכחי כדי לפעול בדרך זו. פעמים רבות הדרך העדיפה היא להתחיל דווקא בעשייה חיובית ואז הרע יעלם. וגם אם לא יעלם, ונצטרך להדבירו בדרך אקטיבית, נבוא מלאי עוצמות וחיים מכוחו של העשה טוב.